

DVACÁTÉ STOLETÍ V KOSTCE

Když útlá knížka Patrika Ouředníka *Europeana* vyhrála anketu Lidových novin o knihu roku 2001, překvapilo to možná nejvíce ty, kteří pro ni hlasovali. Nejedná se totiž ani o dílo monumentální, dědice klasiků, ani o radikální, revoluční experiment s ambicí změnit tvář a roli literatury, o následovníka avantgard (i když do svědomí samozřejmě autorovi nevidím), a nakonec ani o objev (neboť autor není nováčkem, a dokonce již jednu knihu využívající podobných postupů vydal: *Rok čtyřadvacet*). Nejvíce ze všeho má charakter jakési hříčky, alespoň na první pohled – ovšem hříčky při všem ostrovtipu až příliš vážné a při veškeré hravosti s vyzněním natolik znepokojujícím, že si s takovým označením prostě nevystačíme. *Europeana* nakonec asi posbírala hlasy těch, kteří se chtěli odlišovat, ukázat na něco jiného než ostatní – a z utajeného klenotu se stala jedna z nejdiskutovanějších událostí knižního roku. Dlužno ovšem říci, že překvapení to zas až tak veliké není. Patrik Ouředník již vícekrát osvědčil, že napsat text, o kterém „se bude mluvit“, umí.

Čtenáři tisku denního i toho s menší periodicitou již zhruba vědí, čeho se od oceněné knihy mohou nadít.

V ohlasech dominovalo téma jazyka: autorův jazyk, práce s jazykem, jazyková vynalézavost atp. Druhým

znakem, kterého si profesionální čtenáři *European* všimli, bylo množství témat, jichž se kniha dotýká či jež knihou prolínají. *Stručné dějiny dvacátého věku*, jak zní podtitul díla a jak je Patrik Ouředník podává, připomínají pestrý kaleidoskop statistických faktů, výtažků z intelektuálních teorií, těch namnoze marných pokusů o hlubší uchopení (pochopení) žité reality, míchaninu připomínek historických událostí různých řádů a úrovní intimity (od válečné události a vědeckého objevu po sexuální život člověka věku právě minulého, a tedy stále ještě i naší doby), přičemž to vše prostupuje řada bizarních, smyšlených i „pravdivých“ detailů, drobných příběhů, exkursů do historie nejružnějších disciplín, oborů a oblastí života, shrnutí učení i výsledků vůdčích ideologií minulého století... – vše na sto devítí stránkách nepřilíživě velkého formátu. Podstatná otázka zní: může mít vůbec takto popsaný text nějaký řád?

Samozřejmě že ano. Řád ale knize nedodávají marginálie po straně textu; tato forma, známá především z učebnic, slouží obvykle snazší orientaci, zde je však další významotvornou rovinou, poněkud potouchle doplňující a komentující sám způsob výstavby díla. Tyto zhuštěné obsahy či kvaziobsahy odstavců často předstírají, že nabízejí klíč ke smyslu

dané pasáže i celého díla („*Řád vznikl z chaosu*“). Jindy si jako *marginálie* v pravém slova smyslu vybírají z daného tématu rys (zdánlivě) nejméně podstatný a okrajový, tj. marginální, aby celý problém nasvítily z úhlu jakéhosi outsiderství. A ještě jinou roli sehrávají, když zcela podléhají dobovým kliše a ve formě sloganu nechávají v celé kráse vyniknout „hlubinám“ toho kterého způsobu myšlení, navíc umocněně vzhledem k vyznění odstavce, k němuž se vztahují. Poněvadž jsou ale *Europeana* dílem literárním, které si s postupy vědecké práce či učebnicového přehledu pouze pohrává, musíme se vrátit k vlastní materii literatury, jíž je onen jazyk, který jsem zmínil hned na počátku. V čem spočívá Ouředníkovo „*žonglování s jazykem doby*“, jak se praví v doslovu Vlastimila Hárla?

Stručně vzato: představme si, že si vypravěč Poláčkových *Bylo nás pět*, strýc Pepin a Josef Švejek někdy v daleké budoucnosti přečtou všechno o dvacátém století a začnou vám z toho vydávat počet, s bajzovskou naivitou a pepinovskou či švejkovskou vypravěčskou náruživostí. Záměrně říkám *přečtou*, poněvadž *Europeana* se tváří, že líčí dobu, která s námi má již jen pramálo společného a dávno minula („*A v roce 1998 chtěli někteří Američané sesadit svého prezidenta, který udržoval nekorektní vztahy s jednou stážístkou a ošahával jí prsa a strkal jí do vagíny kubánský doutník...*“); je pro ně natolik historií,

že jméno té nedůležité stážístky ani nestačili podržet v paměti – a těžko říci, jestli by si byli schopni vzpomenout alespoň na onoho taktéž nejmenovaného politika. Zároveň jsou ale jazykem naší doby i doby, o níž mluví (což se často překrývá), nasáklí natolik, jako kdyby v ní byli nuceni prožít své životy – a tak se nám zase přibližují, vždyť mluví jako my, jen to maskují odstupem referenta (asi jako v následující stylizaci středoškoláka u tabule, mimochodem, opět jakoby nabízející jistou cestu interpretace, tentokrát ale skutečně hodně banální: „*A vznikala umělecká sdružení, kde mladí spisovatelé zkoušeli nové postupy psaní a experimentální metody, aby vyjádřili, že svět je absurdní*“, popř.: „*Jinými méněcennými rasami byli Romové a Slovani*“; jindy maskou naivního vypravěče razantněji prostupuje žargon společenskovědní, jednou učeněji: „*kognitivní jazykové struktury*“, „*slova vstupovala do složitého systému konotací, které odkazovaly na mocenské mechanismy společnosti*“, podruhé zas s odstínem opět o něco naivnějším, více papouškujícím: „*...ale koncem století, když se začalo mluvit o globalismu a mondialismu, vyšel univerzalizmus z módy a každý chtěl mít svou identitu a žít v souladu s tradicemi a respektovat kořeny a multikulturalismus apod.*“). Hesla a programy obou velkých totalitních režimů 20. století se v *Europeanech* staví vedle statistik jejich obětí, stejného prostoru se ale dostává

i psychoanalýze, feminismu, sexuologii, ekologii, válce, atomové bombě, filozofii, kybernetice, scientologii, biologii, náboženství... – jako správní vypravěči koření Pěta Bajza s Pepinem svůj výčet krátkými příběhy, pro uši posluchače vybíranými z kategorie těch více šokujících (o zábavnosti se tu ovšem často již nedá mluvit). A tak před námi defilují příšerné osudy vězňů nacistických i komunistických koncentráků, vojáků na frontě nebo německých matek, jež zhršely s černochoy z francouzské armády, okupující po první světové válce Porýní, a jejich dětí, „bastardů“, i rolníků umírajících v Sovětském svazu na státem řízený hladomor. Z onoho historického odstupu tyto osudy vypadají jako příběhy účastníků Spartakova povstání, jež můžeme číst jako dobrodružství nebo se jimi lze i dojmout, jenže tohle se nás dotýká – vždyť čteme o svých otcích či dědech, někdy i sami o sobě.

Každá událost, každá věta, snad lze říci: skoro každé slovo v Ouředníkových *Europeanech* je vystaveno demaskujícímu osvětlení z mnoha perspektiv. *Europeana* jsou vlastně románem par excellence, sice bez smelujícího hrdiny či tradičního příběhu, ale zato, po bachtinovsku řečeno, románem mnohohlasým – až to překřikuje šustivý svět knižního papíru, neboť účastníkem, o jehož životě se v téhle hře mluví (hraje), se stává i každý dnešní čtenář. Jednotlivé tematické okruhy (věda, náboženství, ideologie...) promlouvají pod slupkou

oně zcizující naivistické reference svým vlastním jazykem ve svém specifickém diskursu; tyto jazyky (diskursy) se srážejí jeden s druhým, odhalují své slabiny, nedokonalost, snad lze i trochu přepjatě říci lživost (i když nedokážeme zodpovědět otázku, čím ji poměřovat), které se v době spokojené hry na vlastních písečcích vyjevit nemohly. Lze těžko říci, zdali tím smyslu nabývají, nebo pozbývají, poněvadž taková úvaha by musela stanovit, jak na tom tyto „diskursy“ se svou smysluplností byly na začátku, před Ouředníkovým uchopením. Slovo zde nikde nestojí jen samo za sebe, vždy je vztaženo, „odkazuje k jinému slovu a jeví se jen jako zřasení obrovského přediava mluvení“ (Maurice Merleau-Ponty). To vše je neustále cezeno přes nejméně dvojitý filtr: objektivním naivně stylizovaným vypravěčem a naší neustále zjiřovanou zkušeností, s jejíž zátěží jsme nuceni přijímat Ouředníkovu rekapitulaci končícího věku – vtípnou, zábavnou i vážnou a provokující. Autor přitom neodpovídá, neodpovídá, nenapovídá a jen občas mezi tím vším trochu prosvítá.

Jeden spisovatel například o lovu napsal, že „rok co rok nějaký lovec zabil místo kance omylem nějakého jiného lovce a ostatní lovci se složili a koupili vdově novou pračku nebo něco podobného, co mohlo být užitečné v domácnosti“, zatímco vegetariáni říkali, že „zabíjet zvířata je nelidské (...) a jedli mrkev“, a napsal také, že

v Německu svého času „*když se mezi vězni objevil člověk, který nápadně vypadal jako Žid, uřízli mu nacisté hlavu a vypreparovali ji a poslali do německých škol, aby i mladí školáci dokázali na první pohled rozpoznat Žida*“ a také že „*lékaři říkali, že pro ženu je jízdni kolo především sexuální partner a tření sedátka o stydké pysky a klitoris že ženy vzrušuje a ponouká je ke zvráceným sexuální praktikám. Aby se ženám ve zvrácených praktikách zabránilo, vyráběla se jednu dobu speciální sedátka s vykrojenou dírou*

uprostřed, která ale byla dost nepohodlná“ a ještě s tím vyhrál nějakou anketu a nám se může zdát, že si z nás dělá blázny anebo že je morbidní a cynický, ale ono to tak nějak vlastně opravdu bylo a zrcadlo, které nám nastavuje, není křivé, a zlobit se musíme na někoho jiného.

Jaroslav Richter

Patrik Ouředník, Europeana. Stručné dějiny dvacátého věku. Praha – Litomyšl, Paseka 2001.

PRŮVODCE POUTNÍM MÍSTEM I ŽIVOTEM

Prohlásil-li jeden významný český kunsthistorik během debaty o „barokním fenoménu v současnosti“, že rád a často putuje na poutní místa, není to anachronismus. Tak jako poutě patří k baroku, tak patří baroko k Čechám, a to z velké míry právě pro poutní místa zasazená v české či moravské krajině. Každé takové poutní místo má minimálně dvě tváře. Hmotnou, materiální, zkrátka tu, kterou mu vtiskla ruka architektova a umělcova, a duchovní, ideovou, tedy danou jednak náboženským rozměrem pouti, jednak specifickým barokním postojem a vnímáním. Vedle mnoha cenných prací na tato témata, vycházejících však často spíše z kunsthistorického úhlu pohledu, se nám nyní dostává do rukou kniha, která odráží barokní poutnictví v jeho

veskrze autentické podobě. *Hora Olivetská* českého jezuita Matěje Tannera (1630–1692) je totiž nejen popisem jednoho moravského poutního místa, Štramberku, ale též reflexí barokních poutních principů vůbec a v neposlední řadě i poutnickým průvodcem.

Horu Olivetskou připravili k vydání Jan Malura a Pavel Kosek z Ostravské univerzity, kteří jsou mimo jiné známí jako editoři Božanova kancionálu *Slaviček rájský*. Kniha sestává z úvodní studie, vlastního textu *Hory Olivetské* – zkráceného o deset litanií a některé modlitby –, transkripční poznámky, komentářů a vysvětlivek, diferenčního slovníku, rejstříků incipitů písní a hymnů, modliteb, rozjímání a duchovních cvičení, seznamu literatury a závěrečných